

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Галаган Володимир Іванович

УДК 343.13 + 343.98

**ПРАВОВІ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ
КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
(НА МАТЕРІАЛАХ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ)**

12.00.09 – Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

КИЇВ – 2003

Дисертацією
є рукопис.
Робота виконана
в Національній академії внутрішніх справ України.

Науковий консультант
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України
Лисиченко Віталій Костянтинович,
Національна академія державної податкової служби України, професор кафедри
кримінального права, процесу та криміналістики

Офіційні опоненти:
доктор юридичних наук, професор **Бахін Володимир Петрович**,
Національна академія державної податкової служби України, професор кафедри
кримінального права, процесу та криміналістики;

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України
Михайленко Олександр Романович,
Академія адвокатури України,
завідувач кафедри кримінального права та процесу;

доктор юридичних наук, професор **Шумило Микола Єгорович**,
Національна академія Служби безпеки України,
професор кафедри кримінального права і кримінального процесу.

Провідна установа Львівський національний університет імені Івана Франка
Міністерства освіти і науки України, кафедра кримінального процесу і
криміналістики, м. Львів.

Захист відбудеться “6” лютого 2004 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д 26.007.03 в Національній академії внутрішніх справ України за
адресою: 03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1.
З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії внутрішніх
справ України (03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1).

Автореферат розісланий “25” грудня 2003 року

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Лук'янчиков Є.Д.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Концепція судово-правової реформи, прийнята Верховною Радою України (1992 рік), а також схвалена Кабінетом Міністрів України Концепція розвитку системи Міністерства внутрішніх справ України (1996 рік) і Положення про Міністерство внутрішніх справ України, затверджене Указом Президента України (2000 рік) передбачають здійснення аналізу та розробки організаційних і правових засад структурної перебудови і розмежування функцій, заходів вдосконалення діяльності системи правоохоронних органів, у тому числі дізнання і досудового слідства МВС України. Потребують перегляду застарілі стереотипи, які є у практиці розслідування злочинів, вдосконалення змісту і напрямів кримінально-процесуальної діяльності органів внутрішніх справ та форми взаємодії з іншими правоохоронними органами України, виходячи з їх функціонального спрямування, завдань у зміцненні правопорядку та недопущення росту рівня злочинності. В Указі Президента України “Про невідкладні додаткові заходи щодо посилення боротьби з організованою злочинністю і корупцією” від 6 лютого 2003 року робота спеціальних підрозділів Міністерства внутрішніх справ України і Служби безпеки України визнана недостатньою та малоефективною і поставлене завдання цим відомствам дати принципову оцінку роботі керівників усіх ланок, які очолюють роботу по організації боротьби з організованою злочинністю і корупцією, порушеннями громадського порядку та безпеки, пов’язаними з розподілом сфер впливу між злочинними угрупованнями.

Проблемі вдосконалення діяльності по розкриттю та розслідуванню злочинів постійно приділяється увага у працях вчених-юристів України та країн СНД. Окремі аспекти цієї проблеми в різні часові періоди досліджували Ю.П. Аленін, С.А. Альперт, М.І. Бажанов, О.М. Бандурка, О.В. Баулін, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, П.Д. Біленчук, А.К. Гаврилов, В.Г. Гончаренко, Г.І. Грамович, М.М. Гродзинський, Ю.М. Грошевий, О.Ф. Долженков, А.Я. Дубинський, А.В. Іщенко, Д.С. Карев, Н.С. Карпов, О.А. Кириченко, Н.І. Клименко, І.П. Козаченко, В.О. Коновалова, М.В. Костицький, В.С. Кузьмічов, О.М. Ларін, В.К. Лисиченко, І.М. Лузгін, В.Г. Лукашевич, Є.Д. Лук’янчиков, М.І. Мельник, О.Р. Михайленко, П.П. Михайленко, М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, І.Л. Петрухін, М.І. Порубов, В.М. Савицький, М.В. Салтевський, М.Я. Сегай, З.Д. Смітєнко, О.П. Снігерьов, М.С. Строгович, М.А. Чельцов, С.А. Шейфер, В.Ю. Шепітько, М.Є. Шумило, М.П. Яблоков та інші процесуалісти і криміналісти. Разом з тим, кримінально-процесуальна діяльність органів внутрішніх справ України має свою специфіку, визначену розмежуванням функцій суб’єктів, які її здійснюють, компетенцією цих суб’єктів при проведенні процесуальних дій, відомчими та міжвідомчими особливостями взаємодії при розслідуванні злочинів. Це обумовлює те, що у законодавстві й юридичній літературі по-різному визначаються поняття “кримінально-процесуальна діяльність”, її структура, сутність й теоретико-методичні засади. Неврегульованими є питання нормативно-правового, науково-методичного й інших видів забезпечення розслідування злочинів, зокрема, таких нових їх різновидів, як вбивства на замовлення, торгівля людьми, організована злочинна діяльність у сфері економіки тощо. Наведені обставини зумовили обрання теми дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконувалася відповідно до напрямів, визначених Комплексною цільовою програмою боротьби зі злочинністю на 1996–2000 роки (розділи V, VI, VII), затвердженою Указом Президента України № 837/96 від 17 вересня 1996 року, Комплексною програмою профілактики злочинності на 2001–2005 роки (розділи II, III, IV), затвердженою Указом Президента України № 1376/2000 від 25 грудня 2000 року. Тема дисертації зареєстрована у Переліку тем дисертаційних досліджень з проблем держави і права (1999. – № 4. – позиція 393), включена до планів науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт Національної академії внутрішніх справ України на 1998–2005 роки. Основні положення дисертації входять складовими елементами до програм і тематичних планів з курсів кримінального процесу і криміналістики, спецкурсів “Судові та правоохоронні органи України”, “Дізнання в органах внутрішніх справ України”, які викладаються у Національній академії внутрішніх справ України.

Мета і завдання дослідження. Головною *метою* дисертації ставиться:

1. З'ясувати сутність, структуру кримінально-процесуальної діяльності і функції уповноважених суб'єктів при провадженні дізнання й досудового слідства підрозділами МВС України.

2. Визначити стан нормативно-правового регулювання чинним законодавством і підзаконними актами України провадження дізнання і досудового слідства органами МВС України і їх відповідність Конституції України й міжнародно-правовим документам.

3. Розробити напрямки і шляхи науково-методичного і криміналістичного забезпечення розкриття і розслідування злочинів підрозділами МВС України.

Мета дисертації конкретизується такими *завданнями*:

1. Дослідження опублікованих визначень кримінально-процесуальної діяльності, її структурних елементів та співвідношення між ними з метою встановлення їх відповідності нормативно-правовому врегулюванню функцій, повноважень і сучасних завдань органів внутрішніх справ України у зміцненні правопорядку і боротьбі зі злочинністю.

2. Визначення форм і порядку здійснення кримінально-процесуальної діяльності органами дізнання й досудового слідства МВС України, взаємодії їх зі спеціальними підрозділами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність при розкритті, розслідуванні й попередженні злочинів.

3. Узагальнення наукових розробок у галузі криміналістичної техніки, тактики і методики розслідування окремих видів злочинів, їх апробацій, впровадження та використання органами дізнання і досудового слідства МВС України.

4. З'ясування структурно-функціональних змін, що відбулися в останні роки в системі органів внутрішніх справ України, і обумовлених ними потреб відповідного оновлення та вдосконалення нормативних актів з питань здійснення кримінально-процесуальної діяльності по розкриттю й розслідуванню злочинів.

5. Аналіз поняття “матеріали оперативно-розшукових заходів” і норм чинного кримінально-процесуального законодавства України, які регулюють порядок і умови їх використання при провадженні у кримінальних справах.

6. Обґрунтування вимог до професійної підготовки кадрів підрозділів, які здійснюють згідно з компетенцією дізнання й досудове слідство та форми її забезпечення у навчальному процесі відомчих навчальних закладів МВС України.

Об'єктом дослідження є кримінально-процесуальна діяльність органів дізнання й досудового слідства МВС України по розкриттю й розслідуванню злочинів.

Предметом дослідження є особливості регулювання кримінально-процесуального провадження дізнання і досудового слідства по розкриттю і розслідуванню злочинів підрозділами органів внутрішніх справ України.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертації є діалектико-матеріалістичний метод пізнання соціальних явищ і процесів, загальнонаукові методи, а також концептуальні положення конституційного, кримінально-процесуального, кримінального, адміністративного права України.

У процесі дослідження використовувалися формально-логічний, системно-структурний, порівняльний та інші методи. Так, при визначенні сутності й структури кримінально-процесуальної діяльності органів внутрішніх справ України використані методи аналізу, аналогії, історико-правовий, системно-структурний. З метою визначення спільних та відмінних рис у діяльності органів дізнання і досудового слідства застосовані порівняльний та формально-логічний методи. Методи логіки використані при дослідженні нормативно-правових актів України, відомчих оглядів і узагальнень діяльності підрозділів органів внутрішніх справ України, точок зору авторів з окремих питань провадження досудового розслідування.

З питань здійснення кримінально-процесуальної діяльності на досудових стадіях процесу та її окремих проблем за спеціально розробленими анкетами були опитані 570 працівників органів внутрішніх справ України – по 150 працівників органів дізнання (карного розшуку, державних служб боротьби з організованою і економічною злочинністю, відділів дізнання, кримінальної міліції у справах неповнолітніх, дільничних інспекторів міліції), державного пожежного нагляду і слідчих органів внутрішніх справ України, а також 120 офіцерів внутрішніх військ, які в установленому порядку здійснюють дізнання у своїх частинах. При анкетуванні практичних працівників використані статистичні методи: спостереження, групування, зведення і аналітичної обробки одержаних результатів.

Висновки і рекомендації у дисертації ґрунтуються на нормах Конституції України, чинного КПК України та нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України, МВС України, Міністерства юстиції України, Генеральної прокуратури України, на законопроектах з питань діяльності правоохоронних органів, представлених для розгляду Верховною Радою України. При підготовці дисертації вивчені, узагальнені й проаналізовані наукові праці вітчизняних і закордонних вчених-юристів з теорії держави і права, філософії права, кримінального і кримінально-процесуального права, криміналістики, загальної й судової психології, а також адміністративного, цивільного і міжнародного права.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у встановленні особливостей кримінально-процесуальної діяльності органів внутрішніх справ України та конкретизації напрямів її вдосконалення. Виходячи з цього, пропонується розв'язання ряду проблем і дискусійних питань, які залишаються

неврегульованими і суперечливими у чинному законодавстві України. До таких *найважливіших положень* відносяться:

1. Встановлення співвідношення понять “кримінальний процес” і “кримінально-процесуальна діяльність”, обґрунтування уточнення специфіки, особливостей та складових елементів кримінально-процесуальної діяльності органів дізнання й досудового слідства МВС України.

2. Характеристика врегульованих нормами КПК України (далі – КПК) й підзаконними актами видів кримінально-процесуальної діяльності органів внутрішніх справ України, до яких віднесені дії органів дізнання, слідчого, експерта; встановлення сутності кожного з цих видів, висвітлення їх напрямів та відмінності від участі у провадженні досудового розслідування інших суб’єктів кримінально-процесуальної діяльності (прокурор, адвокат, спеціаліст).

3. Пропозиції з дискусійних у літературі питань щодо співвідношення понять “суб’єкти кримінально-процесуальної діяльності”, “учасники кримінального процесу”, “суб’єкти доказування”, а також класифікація суб’єктів кримінально-процесуальної діяльності органів внутрішніх справ України за ознаками їх повноважень.

4. Конкретизація передбачених у КПК та інших нормативних актах положень щодо можливості збирання доказів захисником, у тому числі шляхом проведення за його безпосереднім зверненням попередніх досліджень та експертиз речових доказів в експертних установах системи МВС України та Міністерства юстиції України.

5. Висвітлення точки зору по спірних питаннях щодо здійснення арешту особи та поштово-телеграфної кореспонденції, зняття інформації з каналів зв’язку, огляду, обшуку, примусової виїмки з житла чи іншого володіння особи та внесення пропозицій по їх вирішенню.

6. Обґрунтування висновку про неузгодженість застосованого у законодавстві України поняття “конфіденційна інформація” і пропозиції про уточнення його змісту, видів такої інформації, унормування порядку її використання при розслідуванні злочинів.

7. Визначення суперечностей між статтею 62 Закону України “Про банки і банківську діяльність” та статтею 178 КПК у частині вилучення документів у банківських установах України, виснування пропозицій про необхідність узгодження між собою цих норм.

8. Аргументація необхідності усунення розбіжностей в описанні у літературі та використанні у практиці розслідування технічних засобів: поліграфу, автоматизованих дактилоскопічних ідентифікаційних систем, одорологічних методів та окремих нових способів фіксації об’єктів, вилучених з місця події.

9. Обґрунтування положень і пропозицій зі спірних і неврегульованих питань про можливість проведення розвідувальних допитів, залучення спеціалістів при проведенні дізнання у конкретних кримінальних справах в межах своєї компетенції органами міліції, внутрішніх військ, а також державного пожежного нагляду.

10. Виснування положень про недоліки регулювання у чинному законодавстві України і відомчих підзаконних актах порядку та правил прилучення до кримінальної справи і використання на досудовому слідстві окремих видів матеріалів оперативно-розшукової діяльності органів дізнання, а також допустимість як джерел доказів попередніх досліджень, проведених

науково-дослідними експертними установами МВС України та Міністерства юстиції України за дорученням органів дізнання на стадії порушення кримінальної справи і при подальшому її розслідуванні.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці пропозицій і рекомендацій, спрямованих на усунення неузгодженості й невизначеності окремих питань, що виникають при здійсненні кримінально-процесуальної діяльності органами внутрішніх справ України. Тому матеріали дисертації мають значення для подальшої наукової розробки питань діяльності органів внутрішніх справ України, при викладанні курсів кримінально-процесуального права і криміналістики у спеціалізованих навчальних закладах МВС та інших правоохоронних відомств України, а також вузах Міністерства освіти і науки України, у практичній діяльності органів дізнання й досудового слідства МВС України. Це підтверджується тим, що ряд теоретичних положень, висновків і конкретних пропозицій впроваджені у навчальний процес на кафедрах криміналістики, кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ України, в Одеському інституті внутрішніх справ, на факультеті перепідготовки та підвищення кваліфікації Академії пожежної безпеки МВС України, на факультеті права Національного технічного університету “Київський політехнічний інститут”, на соціально-гуманітарному факультеті і факультеті профорієнтації та післядипломної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, на факультеті правничих наук Національного університету “Києво-Могилянська академія”.

Узагальнені пропозиції до проектів законів “Про дактилоскопію” та “Про ідентифікацію особи”, “Про спеціального прокурора і спеціальних слідчих” направлені до Верховної Ради України. Пропозиції й рекомендації, викладені у дисертації, прийняті й використовуються Головним слідчим управлінням МВС України та Головним управлінням внутрішніх військ МВС України при проведенні навчально-методичних семінарів і практичних занять на курсах підвищення кваліфікації працівників органів дізнання й досудового слідства МВС України.

Особистий внесок здобувача. У дисертації при висвітленні окремих питань діяльності слідчого на стадії порушення кримінальної справи, використання конфіденційної інформації в розслідуванні злочинів, дослідження підроблених паперових грошових знаків іноземних держав, використання автоматизованих ідентифікаційно-пошукових систем, проведення розвідувальних допитів і виїмки документів у банківських установах України, визначення елементів криміналістичної характеристики у справах про вбивства на замовлення використані спільні наукові праці, опубліковані у співавторстві, які супроводжуються обов’язковим на них посиланням.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації викладені у доповідях і повідомленнях на навчально-методичних зборах, нарадах, наукових та науково-практичних конференціях з питань організації навчального процесу і здійснення розслідування органами дізнання й досудового слідства МВС України у Хмельницькому (1998 рік), Києві (1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003 роки), Дніпропетровську (1999, 2000, 2001, 2002 роки), Донецьку (2000 рік), Одесі (2000 рік), Луганську (2002 рік), Сімферополі й Алушті (2002 рік). Крім того, положення і рекомендації, висвітлені у дисертації, використовуються у практичній

діяльності підрозділів МВС України, у навчальному процесі вищих навчальних закладів юридичного спрямування та законодавчій практиці.

Публікації. Основні положення і висновки дисертації опубліковані у монографії “Проблеми вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності органів внутрішніх справ України”, 2002 рік, (17,44 д.а.), двадцяти дев’яти наукових статтях загальним обсягом 11,41 д.а., з яких двадцять три оприлюднені у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджений ВАК України, дев’яти тезах виступів на наукових і науково-практичних конференціях.

Структура роботи обумовлена предметом дослідження, метою і завданнями, складається із вступу, трьох розділів, які містять дев’ять підрозділів, прикінцевих висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації 515 сторінок. Рукописний зміст викладений на 396 сторінках і доповнений списком використаних джерел на 43 сторінках, що включає в себе 408 найменувань, і 7 додатками на 76 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовується актуальність обраної теми дисертації, визначаються ступінь її наукової розробленості, мета, завдання й методи дослідження; показується зв’язок роботи з державними програмами боротьби зі злочинністю і планами проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт Національної академії внутрішніх справ України; визначаються наукова новизна і практичне значення отриманих результатів дослідження; вказуються конкретні форми їх апробації й впровадження у навчальний процес, законодавчу і практичну діяльність по розслідуванню злочинів.

Перший розділ “Місце, структура та зміст кримінально-процесуальної діяльності органів внутрішніх справ України” складається з двох підрозділів.

У підрозділі 1.1. *“Поняття кримінально-процесуальної діяльності, її сутність та місце в системі функцій органів внутрішніх справ України”* розглядаються завдання та повноваження по забезпеченню громадської безпеки і громадського порядку, охороні прав та інтересів громадян, попередженню, виявленню і припиненню правопорушень кримінального та адміністративно-правового характеру правоохоронними органами України і насамперед – органами внутрішніх справ України. Обґрунтовується положення, що залежно від функцій і повноважень, ними здійснюється, зокрема, кримінально-процесуальна діяльність по розкриттю і розслідуванню злочинів.

В юридичній літературі (Р.Д. Рахунов, П.С. Елькінд, С.П. Ефімічев, М.С. Строгович та інші) вказано, що кримінально-процесуальна діяльність чітко визначається процесуальною формою і утворює систему процесуальних дій, врегульованих чинним законодавством; при здійсненні процесуальних дій реалізуються права і обов’язки суб’єктів кримінального судочинства, між ними виникають процесуальні правовідносини. Процесуальні дії здійснюють лише уповноважені законом органи і посадові особи – органи дізнання, особа, яка проводить дізнання, слідчий, начальник слідчого відділу, прокурор, суд, суддя. Кожен з них виконує у кримінальному судочинстві лише притаманні їм функції. Так, органи дізнання здійснюють оперативно-розшукову, кримінально-процесуальну діяльність та інші допоміжні розшукові дії (особисте

спостереження, вивчення документації тощо) й провадження за протокольною формою досудової підготовки матеріалів. Органи досудового слідства в межах своєї компетенції при провадженні у кримінальних справах здійснюють лише кримінально-процесуальну діяльність по розслідуванню злочинів і розшукові дії, не пов'язані з оперативно-розшуковою діяльністю.

У підрозділі проаналізоване співвідношення термінів “діяльність” та “дія” і їх визначення у соціології, загальній психології та кримінальному судочинстві. У соціології під діяльністю розуміється спосіб існування і розвитку соціальної дійсності, проявлення соціальної активності, цілеспрямоване відображення і перетворення оточуючого світу. Діяльності характерні такі риси: свідомість, продуктивність і суспільний характер (Е.М. Коржева, Н.Ф. Наумова). У психологічній літературі одні автори розглядають діяльність як активну взаємодію з оточуючою дійсністю, у ході якої жива істота виступає як суб'єкт, цілеспрямовано впливає на об'єкт і задовольняє таким чином свої потреби (В.П. Зінченко, Б.Г. Мещеряков). Інші автори діяльність людини визначають як свідому активність, що виявляється в системі дій, спрямованих на досягнення поставленої мети (С.Д. Максименко, В.О. Соловієнко). У криміналістичній літературі діяльність визначається як динамічна система взаємодій суб'єкта зі світом, у процесі яких відбувається виникнення і втілення в об'єкті психічного образу і реалізація опосередкованих ним відносин суб'єкта в предметній діяльності (В.Ю. Шепітько).

Звертаючи увагу на неоднозначність визначень поняття “діяльність” у вказаних галузях науки, на основі аналізу їх змісту обґрунтовуються положення про те, що кримінально-процесуальну діяльність у судочинстві складає система дій органів дізнання і слідчого, спрямованих на розкриття й розслідування злочинів, дій прокурора по нагляду за додержанням законності при провадженні у кримінальних справах, та по їх розгляду і вирішенню по суті суддею (судом).

Термін “дія” визначається зазначеними авторами як складовий елемент діяльності, її одиниця; як довільна навмисна опосередкована активність, спрямована на досягнення усвідомленої мети; як довільний акт, акція, процес, підпорядкований уявленню про результат образу майбутнього, яке передбачається, тобто процес, підпорядкований свідомій меті.

На основі аналізу понять “діяльність” і “дія” у підрозділі робиться висновок, що у кримінальному судочинстві має місце лише один вид діяльності – кримінально-процесуальна. Провадження при її здійсненні процесуальних дій спрямоване на встановлення об'єктивної істини у кримінальних справах і складає сутність кримінально-процесуальної діяльності органів дізнання й слідчих. Враховуючи це, висловлені міркування про неправомірність у структурі кримінально-процесуальної діяльності виділяти названі у криміналістичній літературі слідчу й судово-експертну діяльність як окремі самостійні її види. Адже вони є лише складовими елементами діяльності кримінально-процесуальної в межах процесуальної компетенції відповідно слідчого і експерта. У цьому зв'язку обґрунтовується висновок, що більш доцільно вести мову про дії слідчого, дії органу дізнання чи особи, яка проводить дізнання, дії експерта при проведенні експертизи. Такий підхід до сутності й співвідношення понять “діяльність” і “дія” повністю відповідає їх змістовному значенню, викладеному у спеціальній літературі.

Кримінально-процесуальна діяльність органів внутрішніх справ України визначається у дисертації як регламентована законом діяльність органів дізнання і досудового слідства по здійсненню своїх повноважень при проведенні процесуальних дій по розкриттю і розслідуванню злочинів, у результаті яких виникають, змінюються або припиняються кримінально-процесуальні відносини між суб'єктами і учасниками такої діяльності, збирається та досліджується сукупність доказів, необхідних для прийняття відповідного передбаченого законом рішення в конкретних кримінальних справах.

Узагальнені наведені в юридичній літературі класифікації суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності (Р.Д. Рахунов, Ц.М. Каз, В.М. Савицький, Р.Ю. Савонюк, В.Т. Маляренко, С.А. Альперт та інші), проаналізовані суттєві ознаки і підстави віднесення суб'єктів (учасників) кримінального судочинства до кожної із виділених у процесуальній літературі груп. Підтримуючи класифікацію, запропоновану М.М. Михеєнком, дається її більш детальна конкретизація, основана на врахуванні специфіки кримінально-процесуальної діяльності органів внутрішніх справ України на досудових стадіях процесу.

У підрозділі розглядаються питання початку і закінчення кримінально-процесуальної діяльності органів дізнання й досудового слідства МВС України, визначаються особливості її здійснення залежно від покладених на них функцій і повноважень.

Проведеним анкетуванням практичних працівників структурних підрозділів МВС України встановлено, що лише 55,3 % з них пов'язують початок кримінально-процесуальної діяльності з надходженням усної чи письмової інформації про наявність ознак злочину, що узгоджується з нормами частини четвертої статті 97 КПК. Інші проанкетовані працівники цих підрозділів однозначної відповіді на зазначене питання не дали.

Особливості закінчення кримінально-процесуальної діяльності підрозділів МВС України розрізняються за підсумковими процесуальними рішеннями, які приймають органи дізнання (частини перша-друга статті 109, частина четверта статті 426 КПК) і досудового слідства (стаття 212 КПК).

Анкетування практичних працівників МВС України з питання про межі кримінально-процесуальної діяльності висвітлило ряд невірних тлумачень і помилкових відповідей. Вони аналізуються у дисертації з точки зору чинного кримінально-процесуального законодавства України, відомчих документів МВС України, по них обґрунтовані пропозиції й рекомендації щодо їх усунення.

У підрозділі 1.2. *“Структура та зміст кримінально-процесуальної діяльності”* послідовно розглядаються її елементи – стадії, етапи, процесуальні дії. Назва першої стадії кримінального процесу – порушення кримінальної справи, як зазначається у ряді сучасних публікацій, є невдалою, не відповідає тим процесуальним діям, які проводяться на цій стадії, і прийняттю процесуальних рішень. З цього приводу висловлені пропозиції іменувати її стадією вирішення питання про порушення кримінальної справи (А.Я. Дубинський), стадією вирішення питання про необхідність розслідування (П.П. Підюков), стадією дізнання (В.М. Тертишник) тощо. На основі аналізу цих та інших пропозицій дисертантом підтримана точка зору В.Т. Маляренка, який пропонує стадію порушення кримінальної справи перейменувати у стадію перевірки і вирішення

заяв і повідомлень про злочини. У підрозділі обґрунтовується положення, що саме така назва цієї стадії процесу найбільш повно відображає її структуру і зміст.

Різні погляди висловлені процесуалістами і криміналістами стосовно етапів розслідування кримінальних справ. Більшість авторів виділяють три етапи: початковий, наступний і заключний. Але ці етапи стосуються стадії досудового розслідування. Однак кримінально-процесуальна діяльність органів внутрішніх справ України починається з моменту отримання заяви або повідомлення про злочини, після чого можливо проводити перевірочні, а також, як виняток, передбачені у частині третій статті 187 і частині другій статті 190 КПК слідчі дії. Тож перший етап кримінально-процесуальної діяльності доцільно назвати етапом перевірки приводів, підстав та встановлення достатності даних для прийняття рішення про порушення кримінальної справи або відмову в цьому (попередній етап). Подальшими етапами кримінально-процесуальної діяльності, на думку дисертанта, можна розглядати, як пропонується у спеціальній літературі, початковий, наступний і заключний етапи.

При здійсненні кримінально-процесуальної діяльності органами дізнання й досудового слідства МВС України проводяться слідчі дії, спрямовані на встановлення і доказування причетності чи непричетності особи до вчинення злочину. Вичерпний перелік слідчих дій передбачений у КПК. Однак в окремих законодавчих актах України одні й ті ж терміни і поняття застосовуються у різному значенні. Зокрема, питання зняття інформації з каналів зв'язку врегульоване і в КПК, і в Законі України “Про оперативно-розшукову діяльність”. Але в КПК йдеться про слідчу дію, а в зазначеному законі – про оперативно-розшукову. Зняття інформації з каналів зв'язку як слідчу дію, як виняток, можна проводити до порушення кримінальної справи (частина третя статті 187 КПК). Натомість зняття інформації з каналів зв'язку як оперативно-розшукова дія застосовується виключно з метою запобігання злочинів чи з'ясування істини під час розслідування кримінальної справи, якщо іншим способом одержати інформацію неможливо (частина друга статті 8 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”). При цьому мета проведення зазначених дій фактично співпадає – пошук відомостей про вчинений злочин або документів і предметів, що мають доказове значення, якщо іншими способами одержати ці дані неможливо.

Виходячи з наведеного, у дисертації висловлена пропозиція з пункту 9 частини першої статті 8 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” виключити зняття інформації з каналів зв'язку із переліку оперативно-розшукових заходів. Це дозволить органам дізнання знімати інформацію з каналів зв'язку, проводячи одноіменну невідкладну слідчу дію на стадії порушення кримінальної справи відповідно до частини третьої статті 187 КПК, а також при провадженні ними дізнання у кримінальних справах.

Дискусійним у юридичній літературі є питання про можливість проведення ревізій до порушення кримінальної справи. Відповідно до частини першої статті 14 Закону України “Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні” органи державної контрольно-ревізійної служби проводять ревізії та перевірки суб'єктів підприємницької діяльності незалежно від форми власності за постановою прокурора або слідчого, винесеною в ході розслідування кримінальної справи. Відповідно до частин другої та третьої цієї ж статті Закону, за дорученням прокуратури, Міністерства внутрішніх справ, Служби безпеки України,

податкових інспекцій у випадках, передбачених Законом, органи державної контрольно-ревізійної служби проводять ревізії та перевірки на підконтрольних підприємствах, установах та організаціях всіх форм власності.

Щодо інших підприємств, Інструкцією про організацію проведення ревізій і перевірок органами державної контрольно-ревізійної служби в Україні за зверненнями правоохоронних органів, прийнятою 26 листопада 1999 року, передбачено, що ревізії (перевірки) з дотримання законодавства з фінансових питань проводяться за постановою прокурора, слідчого про проведення ревізій чи перевірок, винесеною в ході розслідування кримінальної справи, а також за зверненням Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України.

Отже, дане питання у чинному законодавстві і вказаній відомчій Інструкції вирішене неоднозначно. Ревізії (перевірки) можуть проводитися як на стадії порушення кримінальної справи, так і досудового розслідування, залежно від того, на якому підприємстві вони здійснюються і з ініціативи якого правоохоронного органу. Це породжує неясності й ускладнення у практичній діяльності по розслідуванню злочинів.

До *видів* кримінально-процесуальної діяльності можна віднести *дії органу дізнання, слідчого й експерта*.

У процесуальному та криміналістичному значенні кримінально-процесуальна діяльність органів дізнання й досудового слідства по розслідуванню злочинів має багато спільних рис. Дії цих органів об'єднує єдина мета здійснення, використання техніко-криміналістичних і тактичних прийомів, способи фіксації ходу та результатів проведення слідчих дій.

Між тим, дії *органів дізнання* мають свої специфічні особливості, обумовлені функціями суб'єктів, підслідністю, обсягом повноважень. У статті 101 КПК, де наведений вичерпний перелік органів дізнання, визначається компетенція деяких з них. Із цієї норми вбачається, що міліція у порядку, передбаченому частиною першою статті 98 КПК, може порушити будь-яку кримінальну справу, незалежно від її підслідності. Начальники органів управління Військової служби правопорядку у Збройних Силах України та їх заступники з питань провадження дізнання, командири (начальники) військових частин, з'єднань, начальники військових установ здійснюють свої повноваження при провадженні дізнання у справах про всі злочини, вчинені підлеглими їм військовослужбовцями і військовозобов'язаними під час проходження ними зборів, а також у справах про злочини, вчинені робітниками і службовцями Збройних Сил України у зв'язку з виконанням службових обов'язків або в розташуванні частини, з'єднання, установи. Для цього органу дізнання у кримінально-процесуальному законодавстві України передбачені територіальна і персональна підслідність при розслідуванні кримінальних справ. Специфікою такої діяльності є те, що орган дізнання порушує кримінальну справу щодо спеціальних суб'єктів, які вчинили злочин на обмеженій території військової частини, яка, як правило, охороняється. Внутрішні війська, будучи структурним підрозділом МВС України, йому і підпорядковувалися, однак при провадженні дізнання у кримінальних справах підконтрольні військовій прокуратурі.

Відзначаються специфікою і дії органів державного пожежного нагляду як органу дізнання у справах про пожежі і порушення протипожежних правил. У

Настанові з організації роботи органів державного пожежного нагляду, затвердженій наказом МВС України № 28 від 15 січня 2001 року вказується, що посадова особа держпожнагляду при перевірці обставин пожежі здійснює пожежно-технічне розслідування, а також перевірочні дії з метою встановлення ознак злочину. Однак засоби проведення такого розслідування і перевірочних дій, як показують результати анкетування працівників держпожнагляду, у більшості випадків співпадають. Розмежування цих двох понять нині відсутнє, що не сприяє належному провадженню дій працівників державного пожежного нагляду по встановленню обставин пожеж і потребує відповідного законодавчого унормування.

Згідно зі статтями 97-98, 114 чинного КПК, дії *слідчого* у кримінальному судочинстві мають місце як на стадії порушення кримінальної справи, так і досудового розслідування. Вони спрямовані на встановлення приводів і підстав до порушення кримінальної справи, а також доказування винуватості чи невинуватості конкретних осіб у вчиненні злочинів шляхом проведення процесуальних дій. Відомчі документи (пункт 8.1.3 Положення про органи досудового слідства в системі Міністерства внутрішніх справ України, затвердженого наказом МВС України № 1100 від 31 жовтня 2002 року) визначають обов'язок керівників органів досудового слідства у разі неякісного збору матеріалів органом дізнання повертати їх на доопрацювання з письмовими вказівками щодо усунення наявних недоліків та з'ясування всіх обставин події; якщо у зібраних матеріалах не вбачається складу злочину, повертати їх органу дізнання для прийняття рішення згідно з чинним законодавством України. Ця норма відомчого документу надає можливість слідчому зосередитися на кримінально-процесуальній діяльності по розслідуванню злочинів і звести до мінімуму витрати часу на провадження перевірочних дій для встановлення приводів і підстав до порушення кримінальної справи.

Визначення *експертної діяльності* у чинному законодавстві України і юридичній літературі відсутнє. Перед тим, як його запропонувати, у підрозділі досліджувалися питання щодо кола суб'єктів такої діяльності й основних напрямів її здійснення.

Відповідно до статті 7 Закону України “Про судову експертизу”, судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, відомчі служби. Така діяльність може здійснюватися на підприємницьких засадах на підставі спеціального дозволу (ліцензії), а також громадянами за разовими договорами. Найбільш суперечливим є питання проведення експертиз на підприємницьких засадах.

Так, згідно з частиною другою статті 4 Закону України “Про підприємництво” діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних, судово-психіатричних експертиз може здійснюватися тільки державними підприємствами і організаціями. Дозвіл на проведення інших видів експертиз на підприємницьких засадах за наявності ліцензії не передбачений у Законі України “Про ліцензування певних видів господарської діяльності”. Але проведення експертиз на підприємницьких засадах не може бути неліцензованим у зв'язку з виключною важливістю висновку експерта як джерела доказів у кримінальній справі. У цьому зв'язку обґрунтовується положення про те, що ці

неузгодження породжують на практиці ускладнення при визначенні відповідних експертів і тому потребують нормативно-правового врегулювання.

Здійснення експертом своїх обов'язків на стадії досудового розслідування полягає в першу чергу у проведенні призначених йому експертиз. Метою проведення кожної експертизи, відповідно до частини першої статті 77 КПК, є вирішення питань, викладених у постанові уповноваженого органу (ухвалі суду) про призначення експертизи і дача по них правильного висновку. Належне виконання експертом цих обов'язків забезпечується передбаченими у частинах третій-четвертій цієї ж статті КПК його правами.

Важливе значення має також залучення експертів до участі у судових засіданнях. Відповідно до частини другої статті 310 КПК, експерт у судовому засіданні бере участь у дослідженні доказів і може з дозволу суду ставити запитання підсудному, потерпілому і свідкам про обставини, які мають значення для його висновку.

У підрозділі розглядаються неузгоджені у чинному законодавстві України питання проведення експертиз експертно-криміналістичними підрозділами МВС України і Міністерства юстиції України на замовлення адвокатів, інших захисників та осіб, які самостійно захищають свої інтереси.

Підрозділ завершується положенням про те, що працівниками експертної служби, атестованими Експертно-кваліфікаційною комісією МВС України і зареєстрованими у Державному реєстрі атестованих судових експертів державних і підприємницьких структур та громадян, здійснюються у кримінальному судочинстві дії по виконанню ними завдань в межах повноважень, визначених Законами України “Про міліцію”, “Про судову експертизу”, Кримінально-процесуальним кодексом України, наказами Міністерства юстиції України та МВС України, в яких врегульовані зазначені напрями дій експертів.

Другий розділ “Стан та проблеми вдосконалення регулювання кримінально-процесуальної діяльності органів внутрішніх справ України” складається з двох підрозділів.

У підрозділі 2.1. “Відповідність положенням Конституції України чинного правового регулювання провадження дізнання й досудового слідства” послідовно розглядаються питання здійснення кримінально-процесуальної діяльності такими органами дізнання, як міліція, командири (начальники) військових частин, з'єднань, начальники військових установ внутрішніх військ, органи державного пожежного нагляду.

Органи дізнання відповідно до частини першої статті 103 КПК уповноважені проводити оперативно-розшукові заходи з метою виявлення ознак злочину і осіб, що його вчинили, порушувати кримінальні справи у межах своєї компетенції і провадити по ним дізнання. Разом з цим, у частині першій статті 5 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” дається вичерпний перелік органів і посадових осіб, уповноважених здійснювати оперативно-розшукові заходи. До цього переліку не включені начальники органів управління Військової служби правопорядку у Збройних Силах України та їх заступники з питань провадження дізнання, командири (начальники) військових частин, з'єднань, начальники військових установ (пункт 3 статті 101 КПК), органи державного пожежного нагляду (пункт 6 статті 101 КПК). Отже, частина перша статті 5 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” суперечить статті 101 КПК у частині

визначення кола органів і посадових осіб, уповноважених здійснювати оперативно-розшукові заходи.

Крім того, на органи дізнання покладено завдання здійснювати провадження за протокольною формою досудової підготовки матеріалів. Але у КПК неврегульовано ряд пов'язаних з цим питань, у зв'язку з чим серед науковців і практичних працівників висловлені протилежні точки зору щодо доцільності використання у майбутньому протокольної форми досудової підготовки матеріалів. Одні автори (Г.К. Кожевніков, Л.В. Юрченко) вважають, що необхідність збереження такого провадження підтверджена багаторічною практикою і потребує подальшого глибокого наукового дослідження. На думку інших вчених (В.М. Савицький, Г.М. Омеляненко) при здійсненні такого провадження занадто обмежуються права осіб, які фактично підозрюються у вчиненні злочинів, але не мають відповідного процесуального статусу. У таких справах органи дізнання збирають матеріали про обставини злочину і особу правопорушника. При цьому така особа ніякими правами не наділена. Тому досудова підготовка матеріалів за протокольною формою, на думку цих авторів, не відповідає демократичним принципам судочинства і від неї потрібно відмовитися. Зазначені обставини свідчать про порушення таких конституційних принципів кримінального судочинства, як рівність усіх учасників перед законом, забезпечення права на захист, презумпція невинуватості. Тож точка зору щодо недоцільності здійснення протокольної форми досудової підготовки матеріалів варта підтримки.

При висвітленні питань провадження дізнання у внутрішніх військах аналізуються Закони України “Про внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ України”, “Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України”, Інструкція про проведення дізнання у Збройних Силах України, затверджена наказом Міністерства оборони України № 235 від 20 серпня 1995 року. Ряд положень цих документів не узгоджується з Конституцією України і КПК, у зв'язку з чим дисертантом висловлені конкретні пропозиції щодо усунення наявних суперечностей.

Діяльність органів держпожнадзора регламентується Законом України “Про пожежну безпеку” і низкою підзаконних актів. Порядок проведення перевірок обставин пожеж визначається у Настанові з організації роботи органів державного пожежного нагляду. Але ряд положень цього документу також є суперечливими і не узгоджуються з іншими чинними законами і підзаконними актами України. Звертається увага, зокрема, на питання проведення пожежно-технічного розслідування і перевірки заяви або повідомлення про пожежу, їх спільні й відмінні риси; залучення спеціалістів для встановлення обставин пожеж, складання ними підсумкових документів за результатами дослідження тощо. По цих та інших питаннях діяльності органів держпожнадзора, які чітко у законодавстві України не врегульовані, обґрунтовані пропозиції щодо їх вирішення.

У підрозділі 2.2. *“Питання вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності органів внутрішніх справ України відповідно до міжнародно-правових актів з кримінального судочинства”* розглядається співвідношення норм КПК та міжнародно-правових документів, які визначають основні права і свободи людини, зокрема, Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 року, Конвенції про захист прав і основних свобод людини від 4 листопада 1950 року, Міжнародного

пакту про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року, Декларації про права і обов'язки окремих осіб, груп і органів суспільства заохочувати і захищати загальноновизнані права людини і основні свободи від 9 грудня 1998 року тощо.

Так, при висвітленні проблем дотримання прав потерпілого у кримінальному судочинстві, відшкодування йому збитків, нанесених злочином, аналізуються міжнародно-правові документи, а також положення нормативно-правових актів України та окремі законопроекти, які передбачають ефективне відшкодування збитків потерпілому, у тому числі у випадках, коли не встановлено особу, що вчинила злочин.

Найважливіші положення щодо забезпечення безпеки суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності закріплені у Законі України “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві” і цілому ряді норм КПК. У підрозділі розглянуті різні види заходів забезпечення безпеки, точки зору вчених України і країн СНД з цього питання, наведені результати анкетування практичних працівників МВС України. Обґрунтовується положення про те, що найбільш дієвим серед заходів безпеки є дотримання вимог конфіденційності даних про особу, стосовно якої застосовуються такі заходи.

Актуальною є проблема участі адвокатів як захисників підозрюваних і обвинувачених, право подання ними доказів у кримінальних справах. Такий процес включає пошук, встановлення, отримання, процесуальне закріплення інформації, отриманої адвокатом при здійсненні ним захисту. Спірною є пропозиція вважати документами як джерелами доказів письмові свідчення громадян, отримані адвокатом за їх згодою, з приводу відомих їм обставин, завірені нотаріально або самим адвокатом (Т.В. Варфоломеева). Аналізуючи норми статті 83 КПК, можна дійти висновку, що письмові пояснення можуть бути визнані джерелами доказів, оскільки в них викладені або засвідчені обставини, які мають значення для справи. Однак у такому випадку виникає неузгодженість з положеннями частини четвертої статті 97 КПК. У ній зазначається, що перевірочними діями на стадії порушення кримінальної справи є відібрання пояснень від окремих громадян чи посадових осіб і витребування необхідних документів. З зазначених питань обґрунтовується висновок, що ці дії визначаються у КПК як окремі засоби, які не співпадають між собою. На стадії досудового розслідування адвокат, реалізувавши своє право опитати громадян, повинен надати слідчому отримане від них пояснення. Лише після допиту такого громадянина слідчим і фіксації його показань у протоколі, саме цей процесуальний документ, а не пояснення, стає джерелом доказів відповідно до частини другої статті 65 КПК.

Третій розділ “Проблеми науково-методичного забезпечення провадження дізнання й досудового слідства в кримінальних справах” складається з п'яти підрозділів.

У підрозділі 3.1. “Поняття та структура науково-методичного забезпечення кримінально-процесуальної діяльності органів внутрішніх справ України” зазначається важливість подальшої розробки цих питань шляхом аналізу і систематизації криміналістичних рекомендацій з метою створення сприятливих умов для їх практичного застосування.

Під науково-методичним забезпеченням розуміється система науково визначених напрямів діяльності, в кожному з яких цілеспрямоване здійснення певних заходів сприяє оптимізації кримінально-процесуальної діяльності. Ці

напрями класифіковані на дві групи: наукове забезпечення і методичне забезпечення.

До наукового забезпечення віднесені:

а) визначення проблем, які мають місце у практичній діяльності й вимагають відповідного рішення чи розробки;

б) апробація наукової розробки, визначення рівня її новизни і наукової корисності;

в) встановлення практичної значущості розробки, можливості її використання;

г) впровадження розробки у практичну діяльність, визначення форми, порядку і умов її реалізації.

Сутністю методичного забезпечення визначається реалізація отриманого наукового результату шляхом:

а) розгляду наукової розробки і її апробації у компетентному відомстві, визначення порядку впровадження і затвердження інструктивно-методичних документів;

б) надіслання рекомендацій у практичні підрозділи щодо впровадження розробки при розслідуванні злочинів, встановлення термінів її реалізації та контролю виконання;

в) доведення сутності наукової розробки до широкого кола практичних працівників шляхом опублікування основних її положень у збірниках наукових статей, методичних посібниках, підручниках, монографіях, а також на науково-практичних семінарах тощо.

Діючі практичні підрозділи МВС України, Міністерства юстиції України, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України та інших міністерств і відомств виконують лише ті завдання, що передбачені галузевими положеннями, наказами, розпорядженнями і інструкціями. Тому нагальною потребою сьогодення є створення міжвідомчого підрозділу, покликаного здійснювати науково-методичне забезпечення. Завданнями такого підрозділу мають бути: а) визначення корисності та ефективності пропонованих наукою рекомендацій і оперативне інформування про них зацікавлених осіб; б) узагальнення практики застосування наукових досягнень, з'ясування причин невикористання або критичного ставлення практичних працівників до рекомендацій; в) виявлення актуальних потреб практики розслідування і профілактики злочинів, надання науково-методичної допомоги у їх вирішенні (В.П. Бахін, В.К. Лисиченко).

Проаналізувавши висловлені у спеціальній літературі точки зору (А.В. Іщенко, В.С. Кузьмічов, Г.І. Грамович, В.В. Матвієнко, І.О. Ієрусалимов, О.О. Алексєєв та ін.), у підрозділі пропонується віднести до структури науково-методичного забезпечення законодавчий, інформаційний, науково-технічний, організаційний, кадровий і матеріально-технічний напрями.

Законодавче забезпечення кримінально-процесуальної діяльності органів внутрішніх справ України полягає у розробці нових, удосконаленні й узгодженні між собою існуючих законів з питань здійснення кримінального судочинства і відомчих нормативно-правових актів України.

Сутністю інформаційного забезпечення є доведення до відома працівників органів дізнання й досудового слідства нормативно-правових актів, норми яких регулюють діяльність по розкриттю й розслідуванню злочинів, інформування про

досягнення науки та використання у практичній діяльності наукових розробок криміналістичних засобів, тактичних прийомів підвищення ефективності провадження у кримінальних справах і створення на цій основі відомчих автоматизованих інформаційних систем повсякденного користування.

Під науково-технічним забезпеченням розуміється рівень використання працівниками органів дізнання, досудового слідства та спеціалістами науково-технічних засобів і методик виявлення, фіксації, вилучення і дослідження слідів злочину і речових доказів, вилучених при проведенні слідчих дій. У зв'язку з цим обґрунтовуються міркування про необхідність вдосконалення та оновлення системи криміналістичних обліків, зокрема, поділу їх на три функціональні види: оперативно-довідкові, криміналістичні та довідково-допоміжні, відповідно систематизувавши їх при накопиченні матеріальних і інших об'єктів в органах внутрішніх справ України за їх призначенням.

Організаційне забезпечення – це забезпечення в цілому організації провадження дізнання чи досудового слідства, окремих слідчих дій: висунення версій, прогнозування, планування розслідування, види взаємодії між слідчими, працівниками органів дізнання, експертами і спеціалістами, особливості підготовки й порядок проведення слідчих дій.

Кадрове забезпечення полягає у належно організованій роботі з підготовки, добору й виховання кадрів, підвищенні професійної зрілості й ділової кваліфікації працівників органів внутрішніх справ, прищеплення високих моральних якостей при виконанні ними своїх службових обов'язків.

Основним завданням матеріально-технічного забезпечення є налагодження належного фінансування органів внутрішніх справ з метою придбання сучасних техніко-криміналістичних засобів, комп'ютерної техніки, замовлення й використання при розслідуванні кримінальних справ достатньої кількості бланків процесуальних документів, паперу тощо у відповідності з сучасними потребами органів дізнання й досудового слідства.

Підрозділ 3.2. *“Проблемні питання використання техніко-криміналістичних засобів при провадженні дізнання й досудового слідства”* починається з висвітлення дискусійних положень правового регулювання використання цих засобів у розслідуванні злочинів. У спеціальній літературі висловлена точка зору, згідно з якою всі засоби і процеси (фотографування, звукозапис, виготовлення знімків, відбитків і т.п.), в результаті застосування яких при провадженні розслідування і в суді можуть виникнути матеріально зафіксовані джерела або додатки до них, які мають доказове значення у зв'язку з належністю до даного джерела, обов'язково повинні бути передбачені у КПК (В.Г. Гончаренко, Ф.М. Сокиран).

Проте за таких обставин в умовах розвитку науки і техніки, вдосконалення існуючих і впровадження нових засобів і методів виявлення, фіксації інформації та її дослідження, надання дозволу на їх використання буде пов'язане з потребою постійних змін до КПК. Тому в підрозділі підтримується інша точка зору (П.Д. Біленчук, Є.Д. Лук'янчиков, Р.С. Белкін), згідно з якою у законі повинні бути чітко викладені лише загальні правові засади щодо використання окремих видів технічних засобів і методів, умови їх допустимості і порядок застосування. Інші питання використання в розслідуванні технічних засобів і методів можна визначати у підзаконних актах. Це дозволить без перешкод впроваджувати у

кримінальне судочинство нові, ефективні засоби і методи роботи з доказами, зробить роботу слідчого і суду більш результативною.

Єдиним шляхом ефективної обробки і використання дактилоскопічних картотек є автоматизація накопичення дактокарт та процесу їх перевірок з використанням ЕОМ. Нині в Україні використовуються різні автоматизовані дактилоскопічні ідентифікаційні системи (далі –АДІС), виготовлені за кордоном. Це не дозволяє створити єдину розподілену систему дактилоскопічної реєстрації, унеможлиблює взаємодію між регіонами, перешкоджає здійсненню централізованого управління системою. Тому нагальною проблемою є створення власної АДІС з однотипним програмним забезпеченням та сучасними високоякісними телекомунікаційними мережами, кадровим забезпеченням по експлуатації АДІС та їх супроводженню, створення нової чіткої системи формування дактомасивів.

Протилежні погляди висловлені у питанні щодо можливості використання у розслідуванні одорологічних методів. На думку ряду авторів (В.С. Кузьмічов, І.В. Строков, В.Д. Басай), сучасні методики проведення вибірки запахових слідів свідчать про те, що нині є всі умови для проведення судово-odoroлогічної експертизи.

Разом з тим, жодним з цих авторів не заперечується, що така вибірка здійснюється собаками-детекторами, а за її результатами складається акт. Такий документ до матеріалів кримінальної справи не прилучається і за чинними кримінально-процесуальними нормами до джерел доказів не відноситься. Для того, щоб результати вибірки мали значення доказів у кримінальній справі, її форма, зміст і прийоми фіксації повинні відповідати критеріям слідчих дій, регламентованих КПК. Оскільки нині умови для такої відповідності відсутні, результати вибірки використовуються у розслідуванні лише з тактичною метою – отримання напрямів проведення слідчих, розшукових і оперативно-розшукових заходів.

Інші автори (В.Г. Гончаренко, Г.В. Федоров, Г.Б. Дергай) вважають, що у перспективі, при створенні інструментальних детекторів, що зможуть ідентифікувати людину за запахом, можна буде вести мову про отримання доказів, які фіксуватимуться у висновку експерта як джерелі доказів відповідно до частини другої статті 65 КПК. На думку дисертанта, ця точка зору також є спірною, оскільки створення універсального детектора розпізнавання індивідуальних запахів людини на сьогодні є надто проблематичним і складним. Тож у підрозділі висловлені міркування про доцільність проведення на базі ДНДЕКЦ МВС України за участю фахівців інших наукових установ ґрунтовних експериментальних досліджень використання одорологічних методів, вивчення досвіду з цих питань правоохоронних органів інших країн і на цій основі вирішення питання про межі застосування описаних у літературі методів дослідження запахів людини, їх оформлення у відповідності з вимогами чинного кримінально-процесуального законодавства України і допустимість використання результатів цих досліджень як доказів.

Проблема застосування поліграфу в діяльності органів внутрішніх справ України розглядається у технічному, етичному, тактичному і процесуальному аспектах. Їх сутність послідовно визначається.

Нині використання поліграфу в КПК не врегульоване і до процесуальних дій не відноситься. Щоправда, у 2001-2002 роках в Україні проводився експеримент

щодо використання комп'ютерних поліграфів у діяльності органів внутрішніх справ України. Відповідно до наказу МВС України № 743 від 28 серпня 2001 року, поліграфна перевірка здійснювалася при опитуванні кандидатів на службу в органи внутрішніх справ чи навчання в учбових закладах МВС України, осіб, які включалися до складу миротворчих місій, висувалися на керівні посади.

Експеримент по використанню комп'ютерних поліграфів у кадровій роботі продовжувався до 1 вересня 2002 року. Однак у подальшому ні Концепція використання поліграфу в діяльності органів внутрішніх справ України, у тому числі по розкриттю й розслідуванню злочинів, ні інший відомчий документ, який регламентував би питання використання поліграфу, не прийнятий. За умов відсутності правового регулювання поліграф не може застосовуватися у кримінально-процесуальній діяльності органів внутрішніх справ України.

Розглядаються питання використання при проведенні слідчих дій пакувальних матеріалів, даються рекомендації по розробці нових уніфікованих матеріалів для виявлених і вилучених слідів і речових доказів; вказується на необхідність визначення комплексу ознак для встановлення фактів підробки грошових знаків України та інших країн за допомогою органолептичних методів з використанням найпростіших технічних засобів тощо.

У підрозділі 3.3 *“Умови та особливості застосування окремих різновидів тактичних прийомів і рекомендацій при проведенні слідчих дій”* розглядаються дискусійні положення криміналістичної тактики. Зокрема, зосереджується увага на з'ясуванні допустимості використання при проведенні допиту обману, слідчої хитрості і провокації. Проаналізовані точки зору авторів, які висловлювалися як за можливість використання цих психологічних тактичних прийомів (О.М. Ларін, М.І. Порубов, І.О. Возгрін), так і проти їх застосування (М.С. Строгович, І.П. Пантелєєв, Т.В. Варфоломєєва). У цьому зв'язку висновуються положення, які за своєю сутністю співпадають з міркуваннями Р.С. Белкіна, В.П. Бахіна, В.С. Кузьмічова про те, що використання прийомів і засобів психологічного впливу допустиме лише за умови, якщо вони необхідні для усунення або локалізації протидії встановленню істини, ґрунтуються на реальних даних, не обмежують законних прав осіб і не пов'язані з введенням їх в оману і фальсифікацією. Дисертант вважає неприпустимим застосування як тактичних прийомів будь-якого іншого обману і слідчої хитрості, якщо вони суперечать завданням кримінального судочинства (стаття 2 КПК) та вимогам статті 22 КПК.

При розгляді проблем використання негативних обставин у розслідуванні злочинів вказується, що до них відносяться зміни у матеріальній обстановці події злочину, які не відповідають його встановленому механізму. Між тим, на думку дисертанта, слушною є висловлена останнім часом пропозиція віднести до негативних обставин також ознаки приховування інформації, які проявляються у показаннях і актах поведінки допитуваних осіб, за умови, що їх прояв не є закономірним наслідком ситуаційного походження за певного перебігу подій в момент проведення слідчої дій і не пов'язаний зі змістом поставлених завдань чи обстановкою, яка відтворюється за їх участю (В.К. Лисиченко, І.І. Когутич). У підрозділі підтримується позиція цих авторів щодо віднесення зазначених проявів до дисимуляції і поділу їх на два види. По-перше, це суперечливі, з суттєвими прогалинами пояснення обставин події і діянь її учасників, по-друге, це неконтрольовані прояви підвищеної внутрішньої емоційної напруги, які

проявляються у нетипових ознаках поведінки і реакціях організму на поставлені запитання. Враховуючи новизну і практичну значущість цих видів негативних обставин психологічного характеру та їх розповсюдженість при розслідуванні конкретних злочинів, дисертант висновує положення про необхідність проведення спеціальних досліджень вказаних проявів дисимуляції як різновиду негативних обставин у поведінці допитуваних осіб на основі розроблених у психології типологічних моделей індивідуального характеру і психоаналітичних методів їх дослідження (А.Е. Личко, П.Б. Ганнушкін, Р. Мей та інші), описаних у спеціальній літературі засобів візуальної психодіагностики (К.Г. Юнг, Г.В. Щокін та інші) і розробки на цій основі відповідних положень криміналістичної тактики.

У підрозділі наводиться критичний аналіз дискусійних точок зору (Р.С. Белкін, О.О. Закатов, С.А. Велічкін) відносно співвідношення тактичних комбінацій і тактичних операцій і їх призначення у кримінально-процесуальній діяльності при провадженні дізнання й досудового слідства, обґрунтовуються міркування дисертанта про неправомірність ототожнення тактичних комбінацій і тактичних операцій, недоцільність поділу тактичних комбінацій на прості й складні, застосування терміна “тактична задача”.

Аргументується точка зору дисертанта, згідно з якою побудова норм статей 143, 167 КПК дозволяє органу дізнання чи слідчому вийти за межі предмету допиту й отримати від допитуваного інформацію про вчинення інших злочинів. У зв'язку з цим у підрозділі пропонується визначити розвідувальний допит як один з тактичних прийомів отримання відомостей про факти від осіб, які за матеріалами кримінальної справи можуть бути обізнані про інші злочини чи їх епізоди, а також осіб, до них причетних. Насамперед такими особами можуть бути громадяни, які мають тісні стосунки зі злочинним середовищем, а також особи, допитані у конкретних кримінальних справах, які бажають допомогти слідству в розкритті інших злочинів.

Завершується підрозділ питанням правового регулювання проведення виїмки документів у банківських установах України. У галузевих законах, що регулюють банківську діяльність, і у КПК чітко не вказано, які дії проводить слідчий на стадії досудового розслідування: складає письмову вимогу за підписом керівника слідчого підрозділу чи виносить постанову про проведення виїмки, санкціоновану прокурором або його заступником. Враховуючи невизначеність зазначених питань, по цих суперечливих приписах формулюються пропозиції щодо внесення змін і доповнень до окремих чинних законів України, які наводяться у висновках.

У підрозділі 3.4. *“Проблеми вдосконалення методики розслідування окремих видів злочинів і напрями їх розв'язання”* на основі аналізу висловлених у юридичній літературі поглядів щодо структури окремих методик розслідування злочинів (А.І. Вінберг, С.П. Мітричев, І.О. Возгрін, М.С. Уткін, В.О. Ледащев, О.Н. Колесніченко) робиться висновок про те, що до такої структури доцільно віднести: 1) криміналістичну характеристику злочинів; 2) обставини, що підлягають встановленню; 3) типові слідчі ситуації і напрями їх розв'язання на початковому і подальших етапах розслідування; 4) побудову й перевірку версій, планування розслідування; 5) особливості проведення слідчих дій на початковому етапі розслідування; 6) проведення слідчих дій на наступному і заключному етапах розслідування.

Основна увага у підрозділі приділяється криміналістичній характеристиці як одному з найважливіших елементів методики розслідування окремих видів злочинів. Аналізуються точки зору вчених, які висловилися проти подальшого використання криміналістичної характеристики в криміналістичній методиці (Р.С. Белкін), розглянуті різноманітні погляди авторів щодо визначення, структури і класифікації криміналістичної характеристики. Дисертантом висловлюється думка про те, що криміналістична характеристика як наукова абстракція має значення при напрацюванні рекомендацій по значній кількості розслідуваних кримінальних справ. Ці рекомендації розробляються за видами і групами злочинів на основі вивчення обставин конкретних злочинів, які відносяться до цих видів і груп, і визначення їх типових ознак. Отже, те, що інші автори (І.І. Артамонов, Г.А. Густов, І.П. Пантелєєв, А.В. Старушкевич) називають криміналістичною характеристикою конкретного злочину, є по суті лише розкритою і розслідуваною кримінальною справою. На її основі, з урахуванням встановлених обставин, виділяються суттєві складові елементи і розробляється типова криміналістична характеристика окремих видів (груп) злочинів.

Значення структурних елементів типової криміналістичної характеристики на початковому етапі розслідування показане у підрозділі на прикладах розслідування вбивств на замовлення і злочинів у сфері господарської діяльності, пов'язаних з розкраданням матеріальних цінностей у банківській системі України.

У підрозділі 3.5. *“Дискусійні питання щодо поняття матеріалів оперативно-розшукових заходів та норм чинного законодавства України про їх використання при провадженні досудового слідства у кримінальних справах”* наголошується на спірних і не врегульованих проблемах правового врегулювання оперативно-розшукової діяльності та її співвідношення з кримінально-процесуальною діяльністю органів внутрішніх справ України. Розглядаються висловлені у літературі пропозиції (В.М. Єгоршин, В.В. Зорін, О.Ф. Долженков та інші), які саме матеріали оперативно-розшукової діяльності можуть використовуватися слідчим у розслідуванні злочинів та аргументується точка зору дисертанта з цього питання.

На основі порівняльного аналізу норм Законів України “Про міліцію”, “Про оперативно-розшукову діяльність”, відомчих підзаконних актів, які регламентують дії експертів системи МВС України і Міністерства юстиції України, робиться висновок, що попередні дослідження об'єктів до порушення кримінальної справи, які проводяться цими експертами, не можуть розглядатися як оперативно-розшукові дії. У зв'язку з цим пропонуються конкретні зміни до нормативно-правових актів України.

Неоднозначно у відомчих нормативних актах і юридичній літературі викладений порядок ознайомлення слідчого з матеріалами оперативно-розшукової діяльності органів дізнання. У підрозділі висловлюється пропозиція щодо вирішення цього питання залежно від наявності допуску до роботи з таємними документами. В одних випадках такий допуск прямо передбачений у законах України для працівників органів дізнання. В інших випадках потрібне рішення комісії з режиму таємності, яка визначає рівень теоретичних знань слідчого, а також знання ним документів, що регламентують оперативно-розшукову діяльність органів внутрішніх справ України. Це положення торкається як слідчих

МВС України, які закінчили цивільні вузи, так і слідчих органів прокуратури, податкової міліції, а також прокурорів, суддів.

Теоретичний і практичний інтерес становить питання подання матеріалів оперативно-розшукової діяльності слідчому. У Законі України “Про оперативно-розшукову діяльність” лише зазначається, що такі матеріали можуть використовуватися для взаємного інформування підрозділів, уповноважених здійснювати оперативно-розшукову діяльність, та інших правоохоронних органів. Однак конкретні правила і вимоги такого інформування не визначені. Враховуючи викладене, обґрунтовується положення про те, що дозвіл для направлення матеріалів оперативно-розшукової діяльності слідчому має давати керівник оперативного підрозділу, надіславши слідчому підсумковий рапорт оперативного працівника або супровідний лист керівникові слідчого підрозділу для вирішення питання про прилучення таких матеріалів до кримінальної справи.

Легалізація матеріалів, отриманих у ході проведення оперативно-розшукових заходів, проводиться шляхом їх процесуальної перевірки. Ці матеріали після прилучення їх за постановою слідчого знаходяться у кримінальній справі, на них як на документи відповідно до статті 83 КПК посилається слідчий при аналізі й оцінці доказів, складанні обвинувального висновку або прийнятті іншого підсумкового процесуального рішення у справі.

ВИСНОВКИ

Констатується, що у дисертації за її темою наведене теоретичне узагальнення і вирішені завдання правового регулювання і науково-методичного забезпечення кримінально-процесуальної діяльності підрозділів дізнання і досудового слідства МВС України, обґрунтована авторська концепція шляхів і напрямків її оптимізації при провадженні в кримінальних справах за встановленою для цих органів підслідністю. Головними науковими і практичними результатами дисертації є:

1. Обґрунтування положень про те, що кримінальний процес – це один із врегульованих законодавством видів судочинства, який складається з кримінально-процесуальної діяльності органів дізнання й досудового слідства при провадженні у кримінальних справах, та суду по їх розгляду, має визначену чинним КПК стадійність, мету і завдання кожної зі стадій, визначає вичерпний перелік учасників і суб’єктів судочинства, їх права, обов’язки і відповідальність, умови реалізації і прийняття відповідних рішень. Сутністю кримінально-процесуальної діяльності, яку здійснює визначене коло уповноважених суб’єктів, є, по-перше, дотримання процесуальної форми провадження у кримінальних справах і прийняття необхідних процесуальних рішень; по-друге, здійснення пошуково-пізнавальних дій, спрямованих на збирання фактичних даних про подію злочину й доведення винуватості у його вчиненні конкретних осіб.

2. Визначення кримінально-процесуальної діяльності органів внутрішніх справ України як регламентованої законом діяльності органів дізнання й досудового слідства по здійсненню своїх повноважень при проведенні процесуальних дій по розкриттю і розслідуванню злочинів, у результаті яких виникають, змінюються або припиняються кримінально-процесуальні відносини між суб’єктами і учасниками такої діяльності, збирається та досліджується

сукупність доказів, необхідних для прийняття відповідного передбаченого законом рішення в конкретних кримінальних справах.

3. Виснування положень, згідно з якими до видів кримінально-процесуальної діяльності органів внутрішніх справ України віднесені дії органів дізнання, дії слідчого, дії експерта; до етапів кримінально-процесуальної діяльності – попередній, початковий, наступний і заключний; формулювання пропозиції, яка змістовно співпадає з висловленими міркуваннями у літературі (В.Т. Маляренко та інші) про те, що у чинному КПК стадія порушення кримінальної справи названа невдало і її слід замінити згідно з призначенням назвою “перевірка і вирішення заяв і повідомлень про злочини”.

4. Теоретико-прикладне мотивування міркувань з дискусійних питань про припустимість збирання доказів захисником, у тому числі шляхом застосування науково-технічних засобів при участі у проведенні слідчих дій, а також про проведення так званих попередніх досліджень чи експертиз у експертних установах МВС України і Міністерства юстиції України за безпосереднім зверненням захисника та необхідність у зв'язку з неясностями, що виникають при провадженні у кримінальних справах, чіткого законодавчого врегулювання цих питань.

5. Розробка текстових доповнень і уточнень до чинних норм законодавчих актів України (до Законів України “Про міліцію”, “Про оперативно-розшукову діяльність”, “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю” тощо) і відомчих нормативно-правових документів (до Настанови про діяльність експертно-криміналістичної служби МВС України, Інструкції про проведення дізнання у Збройних Силах України та ін.) з суперечливих питань правового врегулювання проведення таких слідчих дій, як огляд, обшук, виїмка, призначення експертизи, накладення арешту на поштово-телеграфну кореспонденцію, зняття інформації з каналів зв'язку та інших слідчих дій.

6. Функціонально-змістовні прикладні пропозиції деталізації поняття “конфіденційна інформація”, призначення її видів залежно від специфіки кримінально-процесуальної діяльності органів внутрішніх справ України і правового врегулювання порядку її використання уповноваженими суб'єктами при провадженні дізнання і досудового слідства.

7. Обґрунтування положень про наявність протиріч, які породжують неясності при вилученні правоохоронними органами документів у банківських установах України та пропозиції щодо доповнення статті 62 Закону України “Про банки і банківську діяльність” вказівкою про те, що на стадії досудового розслідування вилучення банківських документів повинно здійснюватися за постановою слідчого про проведення виїмки, санкціонованою прокурором або його заступником, як це нині передбачено у статті 178 КПК.

8. Виснування точки зору з дискусійних у спеціальній літературі й практичній діяльності органів внутрішніх справ України питань застосування у розкритті й розслідуванні злочинів деяких технічних засобів виявлення, фіксації, вилучення, дослідження і використання слідів і речових доказів (поліграфу, одорологічних методів тощо). Враховуючи, що протягом тривалого часу висловлені спірні міркування з цих питань на рівні лише теоретичних узагальнень, доцільне створення на базі Науково-дослідного інституту проблем боротьби зі злочинністю і ДНДЕКЦ МВС України спеціальної науково-дослідної групи фахівців по

проведенню поглибленого комплексного дослідження цих проблем, вивченню досвіду правоохоронних органів інших держав, розробці пропозицій щодо законодавчого унормування, порядку і умов використання цих методів, їх впровадження у діяльність органів внутрішніх справ та інших правоохоронних органів України.

9. Визначення сутності розвідувального допиту як одного з тактичних прийомів отримання відомостей про факти від осіб, які за матеріалами кримінальної справи можуть бути обізнані про інші злочини чи їх епізоди, а також осіб, до них причетних; суперечливих питань щодо залучення спеціалістів органами міліції, внутрішніх військ, державного пожежного нагляду на досудових стадіях процесу та висловлення пропозицій про врегулювання у відомчих нормативних актах України порядку і умов їх допустимості при розслідуванні кримінальних справ.

10. Теоретико-процесуальне обґрунтування спірних питань віднесення до оперативно-розшукових матеріалів, зібраних органами дізнання, порядку прилучення їх слідчим до кримінальної справи шляхом винесення відповідної постанови і використання цих матеріалів при проведенні слідчих дій.

11. Формулювання на основі критичного аналізу законопроектів з окремих питань кримінального судочинства (“Про дактилоскопію”, “Про працівників органів досудового слідства та їх соціальний захист”, “Про відшкодування громадянам матеріального збитку, заподіяного злочинами” та ін.) пропозицій щодо усунення наявних у них невідповідностей нормам Конституції України, чинному кримінально-процесуальному законодавству України.

У дисертації висловлені й інші положення, висновки і пропозиції по окремих питаннях здійснення кримінально-процесуальної діяльності органами внутрішніх справ України, спрямовані на подальше вдосконалення її правового врегулювання, які можуть бути використані у навчальному процесі вищих навчальних закладів МВС України та Міністерства освіти і науки України, у практичній діяльності по розкриттю й розслідуванню злочинів, законодавчій роботі.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Монографії

1. Проблеми вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності органів внутрішніх справ України. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2002. – 300 с.

2. Статті в наукових фахових виданнях України і країн СНД

1. Про деякі питання діяльності слідчого, що потребують свого вирішення // Право України. – 1992. – № 10. – С. 32–34 (у співавторстві з В.П. Климчуком, частка дисертанта – 75 %).

2. К вопросу о проведении экспертизы в стадии возбуждения уголовного дела // Теоретические и практические проблемы обеспечения раскрытия и расследования преступлений криминалистическими методами и средствами. Научные труды. – К.: КВШ МВД СССР, 1992. – С. 50–56.

3. Теоретичні аспекти початкового етапу розслідування // Проблеми удосконалення кримінального та кримінально-процесуального законодавства: Міжвузівський збірник наукових праць. – К.: УАВС, 1993. – С. 154–159.

4. Вилучення речових доказів при проведенні слідчих дій: проблеми та деякі шляхи їх вирішення // Теоретичні та практичні проблеми використання можливостей криміналістики і судової експертизи у розкритті й розслідуванні злочинів. – К.: УАВС, 1996. – С. 120–124.

5. Деякі проблеми законодавчого врегулювання діяльності органів внутрішніх справ по перевірці заяв (повідомлень) про злочини // Актуальні питання розслідування злочинів у сучасних умовах: тактика, методика, інформаційне забезпечення: Збірник наукових праць. – К.: УАВС, 1996. – С. 155–160.

6. Тактична інформація та її значення у ході розслідування злочинів // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: Збірник наукових статей. – Донецьк, 1998. – № 2. – С. 115–121.

7. Вдосконалення навчального процесу працівників органів внутрішніх справ України // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 1998. – № 3. – С. 46–49.

8. Конфіденційна інформація: поняття, зміст і значення в кримінально-процесуальній діяльності органів внутрішніх справ України // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 1999. – № 1. – С. 168–174.

9. Вбивства на замовлення (Криміналістична характеристика виконавців) // Економіка, фінанси, право. – 1999. – № 8. – С. 29–31.

10. Суб'єкти кримінально-процесуальної діяльності на досудових стадіях процесу // Вісник Запорізького юридичного інституту, 1999. – № 3. – С. 76–83.

11. Значення інформації, отриманої у ході розвідувального допиту (процесуальний та криміналістичний аспекти) // Збірник наукових праць Академії Прикордонних військ України. – Хмельницький, 1999. – № 8. – С. 201–205 (у співавторстві з В.П. Кологривовим, частка дисертанта – 50 %).

12. Використання поліграфу: за і проти // Українське право. – 2000. – № 1 (13). – С. 172–175.

13. Участь громадян у кримінальному судочинстві та проблеми їх захисту за чинним законодавством // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – Донецьк, 2000. – № 2. – Ч. 2. – С. 202–205.

14. Особливості дослідження елементів криміналістичної характеристики у справах про вбивства на замовлення // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2000. – № 2. – С. 221–225 (у співавторстві з В.П. Кологривовим, частка дисертанта – 50 %).

15. Перспективи та проблеми впровадження в практику органів внутрішніх справ України автоматизованих дактилоскопічних ідентифікаційних систем // Вісник Академії правових наук України. – 2000. – № 3. – С. 189–194 (у співавторстві з С.Ю. Петряєвим, частка дисертанта – 55 %).

16. Співвідношення кримінально-процесуальної і оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ України // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2000. – № 3. – С. 36–40.

17. Деякі питання судового контролю за кримінально-процесуальною і оперативно-розшуковою діяльністю органів дізнання і досудового слідства // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2000. – № 4. – С. 106–111.

18. Деякі методи отримання інформації при дослідженні паперових грошей іноземних держав // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2000. – № 4. – С. 152–156 (у співавторстві з С.Ю. Петряєвим, частка дисертанта – 50 %).

19. Стан нормативного забезпечення діяльності органів дізнання по встановленню обставин пожеж // Право України. – 2000. – № 7. – С. 73–76.

20. К проблеме использования полиграфа органами предварительного расследования Украины // Теория и практика применения полиграфа в правоприменительной деятельности / Под ред. А.Г. Сапрунова и С.Л. Николаева. – Сочи, 2000. – С. 40–47 (у співавторстві з О.В. Бауліним, К.Л. Федоровим, частка дисертанта – 60 %).

21. Проблеми використання конфіденційної інформації на досудових стадіях кримінального процесу // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2001. – № 2. – С. 87–92 (у співавторстві з В.В. Матвієнком, частка дисертанта – 70 %).

22. Особливості провадження дізнання у внутрішніх військах МВС України // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – Донецьк, 2001. – № 2. – С. 211–218.

23. Проблемні питання використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності в розслідуванні злочинів // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2001. – № 3. – С. 220–228.

24. Сутність кримінально-процесуальної діяльності органів внутрішніх справ України // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2001. – № 5. – С. 170–177.

25. Розкриття банківської таємниці: деякі проблеми співвідношення банківського та кримінально-процесуального законодавства // Підприємництво, господарство і право. – 2001. – № 6. – С. 90–92 (у співавторстві з Е.Г. Галецьким, частка дисертанта – 70 %).

26. Сутність криміналістичного забезпечення розкриття і розслідування злочинів // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. – 2001. – № 6. – С. 73–77.

27. Использование специальных знаний при установлении обстоятельств пожаров // Криминалистика и судебная экспертиза. – 2001. – № 50. – С. 78–85.

28. Застосування деяких заходів процесуального примусу у світлі додержання конституційних прав і свобод людини // Вісник Верховного Суду України. – 2002. – № 1(29). – С. 59–63.

29. Защита участников уголовного процесса и некоторые вопросы повышения ее эффективности // Вестник Калининградского юридического института. – 2002. – № 1. – С. 130–133.

3. Інші статті, тези виступів на конференціях і семінарах

1. Використання в навчальному процесі матеріалів, зібраних в спеціалізованому класі криміналістики // Наукові розробки Академії –

вдосконаленню практичної діяльності та підготовки кадрів органів внутрішніх справ. – К.: УАВС, 1994. – С. 248–251.

2. Дотримання прав громадян при розслідуванні кримінальних справ // Правовий статус особи: стан, проблеми, перспективи: Збірник наукових статей. – К.: Академія праці та соціальних відносин, 1998. – С. 29–32.

3. Теоретичні і практичні проблеми використання конфіденційної інформації в розслідуванні злочинів // Актуальні проблеми юридичної психології: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 18-20 травня 1999 р. – К.: РВВ КІВС, 1999. – С. 15-16.

4. Шляхи оптимізації навчального процесу // Збірник наукових праць Академії Прикордонних військ України. – Хмельницький, 1999. – № 8. – С. 206–210.

5. Питання застосування поліграфу в діяльності органів внутрішніх справ // Конституційні гарантії захисту людини у сфері правоохоронної діяльності: Матеріали науково-практичної конференції. – Дніпропетровськ, 1999. – С. 321–326.

6. Особливості отримання згідно з Конституцією України санкції суду на проведення слідчих дій (На матеріалах анкетування працівників органів дізнання та слідства МВС України) // Використання сучасних досягнень науки і практики у підвищенні ефективності боротьби зі злочинністю: Тези доповідей науково-практичної конференції. – К.: НАВСУ, 2000. – С. 113–116.

7. Актуальні проблеми законодавчого забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України щодо розкриття і розслідування злочинів // Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України. – 2001. – № 1. – С. 232–240.

8. Проблеми законодавчого врегулювання експертної діяльності на підприємницьких засадах // Теорія та практика криміналістичного забезпечення розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах: Тези доп. міжнар. наук.-практ. конференції. – К., 2001. – Ч. 1. – С. 229–232.

9. Дискусійні питання процесуального врегулювання зняття інформації з каналів зв'язку в чинному законодавстві України // Теорія і практика застосування чинного кримінального і кримінально-процесуального законодавства у сучасних умовах: Тези доповідей науково-практичної конференції. – К., 2002. – Ч. 2. – С. 8-9.

10. Проблеми розкриття банківської таємниці в кримінальному судочинстві // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС України: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції – 2002. – Спеціальний випуск у 2-х ч. – Ч. 2. – С. 59–62.

11. Проблемні питання виїмки документів у банківських установах України // Актуальні проблеми сучасної криміналістики: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Сімферополь, 2002. – Ч. 2. – С. 144–151.

АНОТАЦІЯ

Галаган В.І. Правові та криміналістичні проблеми вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності (На матеріалах органів внутрішніх справ України). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. – Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 2003.

У дисертації послідовно розглядаються теоретичні питання поняття і структури кримінально-процесуальної діяльності, її сутності та завдань. Визначаються особливості початку, змісту і закінчення кримінально-процесуальної діяльності, специфіки її здійснення різними підрозділами органів внутрішніх справ України.

Розглядаються спірні та нормативно неврегульовані питання щодо видів, стадій, етапів кримінально-процесуальної діяльності та повноважень суб'єктів її здійснення, техніко-криміналістичних і тактичних прийомів, що застосовуються у розслідуванні злочинів. Аналізуються недоліки правового врегулювання ряду слідчих дій та практики їх проведення, формулюються висновки і пропозиції з досліджуваних питань.

Ключові слова: кримінально-процесуальна діяльність, органи дізнання, органи досудового слідства, слідчі дії, судові експертизи, оперативно-розшукова діяльність, науково-методичне забезпечення розслідування злочинів.

АННОТАЦІЯ

Галаган В.И. Правовые и криминалистические проблемы совершенствования уголовно-процессуальной деятельности (На материалах органов внутренних дел Украины). – Рукопись.

Дисертація на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза. – Национальная академия внутренних дел Украины. Киев, 2003.

Дисертація представляє собою комплексне монографічне дослідження проблем совершенствования и оптимизации уголовно-процессуальной деятельности органов дознания и досудебного следствия МВД Украины.

В первом разделе работы рассматриваются теоретические вопросы понятия и структуры уголовно-процессуальной деятельности, ее сущности и задач. Анализируются действующие законодательные и другие нормативно-правовые акты Украины, высказанные в литературе точки зрения относительно сущности такой деятельности, данные анкетирования практических работников органов внутренних дел Украины. Делается вывод о начале, содержании и окончании уголовно-процессуальной деятельности, специфике ее осуществления разными подразделениями органов внутренних дел Украины в зависимости от стоящих перед ними задач и компетенции.

Обращается внимание на понятие “деятельность” як категорию социологии и общей психологии. Исходя из определений деятельности, данных в литературе, указывается, что деятельность в уголовном судопроизводстве – это процесс раскрытия и расследования преступлений органом дознания, следователем, надзор прокурора за законностью производства по уголовным делам, их рассмотрение по сути судьей (судом). Поэтому предлагается при определении структуры уголовно-процессуальной деятельности не применять термины “следственная деятельность”, “экспертная деятельность”, а рассматривать действия органа дознания, действия следователя по раскрытию и расследованию уголовных дел,

действия эксперта по производству экспертиз. Учитывая то, что действие в специальной литературе определяется как составной элемент деятельности, такой подход к сущности и соотношению понятий “деятельность” и “действие” в полной мере отвечает их смысловому значению.

Во втором разделе диссертации рассматриваются вопросы осуществления уголовно-процессуальной деятельности органами дознания: милицией, начальниками органов управления Военной службы правопорядка в Вооруженных Силах Украины и их заместителями по вопросам производства дознания, командирами (начальниками) военных частей, объединений, начальниками военных учреждений внутренних войск, органами государственного пожарного надзора. Анализируются нормативно-правовые акты Украины, которые регулируют уголовно-процессуальную деятельность этих органов дознания. Формулируются конкретные предложения по устранению существующих в законодательстве противоречий, по приведению ведомственных подзаконных актов в соответствие с Конституцией и законами Украины.

Рассматривается соответствие внутреннего уголовно-процессуального законодательства, Конституции и законов Украины международно-правовым документам. Высказываются конкретные предложения по совершенствованию правовой регламентации производства обыска, осмотра в жилых и нежилых помещениях, обеспечения безопасности субъектов уголовно-процессуальной деятельности, возмещения потерпевшему нанесенного преступлением ущерба, по проблемным вопросам участия защитника на досудебных стадиях уголовного процесса.

В третьем разделе работы анализируются современные возможности использования технико-криминалистических средств, тактических приемов в методике расследования отдельных видов (групп) преступлений. Рассматриваются проблемы создания общегосударственной автоматизированной дактилоскопической унифицированной поисковой системы, использования в расследовании преступлений полиграфа, одорологических методов исследования запаховых следов человека, определения комплекса признаков, которые возможно использовать с целью установления подделок денежных знаков Украины и зарубежных государств. Высказывается авторская точка зрения по вопросам о всеобщем дактилоскопировании населения Украины, о возможности применения таких тактических приемов, как следственная хитрость и провокация, о необходимости дальнейшей разработки и использования методов выявления негативных обстоятельств в форме диссимуляции, о сущности тактических комбинаций и тактических операций, допросов, отдельных видов обыска, выемки, других следственных действий.

При рассмотрении проблем методики расследования преступлений анализируется ее структура, акцентируется внимание на важной роли криминалистической характеристики как элемента такой структуры. На примере двух видов преступлений определяется значение установления элементов криминалистической характеристики преступлений на первоначальном этапе расследования.

Исследуются особенности использования данных оперативно-розыскного характера в уголовно-процессуальной деятельности следователя по раскрытию и расследованию преступлений. Предлагается перечень материалов

оперативно-розыскной деятельности, которые могут быть приобщены к уголовному делу, порядок направления следователю таких материалов органом дознания.

Ключевые слова: уголовно-процессуальная деятельность, органы дознания, органы досудебного следствия, следственные действия, судебные экспертизы, оперативно-розыскная деятельность, научно-методическое обеспечение расследования преступлений.

THE SUMMARY

Halahan V.I. The Legal and Criminalistics Problems of Criminal Procedure Improvement. (On the materials of Internal Affairs bodies of Ukraine). – Manuscript.

The thesis for a Juridical sciences Doctor's degree, in 12.00.09 – a criminal procedure and criminalistics; a judiciary examination. – National Academy of Internal Affairs of Ukraine. Kyiv, 2003.

Theoretical questions of criminal procedure concept, structure, essence and tasks are consistently examined in the thesis. The special features of the criminal procedure beginning, content, ending and performance by different departments of Ukraine Internal Affairs bodies are defined.

The disputable and unsettled questions are examined according to kinds, steps, stages of criminal procedure and authority of subjects who carry out this activity. Criminal and tactical techniques, which are used in crimes investigation practice are also studied. The disadvantages of some investigation procedures of law settlement and their usage are analyzed; conclusions and recommendations on researching questions are formulated.

Key words: criminal procedure, bodies of inquiry, preliminary investigation bodies, investigation procedures, judiciary examinations, operational investigation activity, crimes investigation scientific methodical support.